

Муц Луай Файсал,
к. соц. н., директор центру освітніх послуг
для іноземних громадян, Запорізька державна інженерна академія

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.3.118

АКАДЕМІЧНА МОБІЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ СТУДЕНТІВ ЯК ПОКАЗНИК МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

Muts Luai Faisal,
Candidate of Sociological Sciences, director of the Center for Educational Services for Foreign Citizens, Zaporizhzhya
State Engineering Academy

ACADEMIC MOBILITY OF UKRAINIAN STUDENTS — AS AN INDICATOR OF MIGRATION PROCESSES IN UKRAINE

Зазначено проблематику змін економічних, соціальних та політичних зв'язків між різними країнами, що стало рушійною силою змін у секторі вищої освіти, який є об'єктом особливої уваги національних урядів. Висвітлено взаємозв'язок елементів щодо інтеграції освітнього простору України в Європейський, з метою повернення освітніх мігрантів назад до батьківщини. Звернуто увагу на систематизацію методологічних підходів в аналізі процесів інтернаціоналізації та академічної мобільності у вищій освіті. Наведено статистичні дані наукового середовища, щодо потенційно-можливих країн у подальшому розвитку наукових досліджень та статистичні дані освітньої міграції студентів до західних країн Європи, США, Канади та інших. Зауважено тенденцію інтенсифікації освітньої міграції до інших країн щодо соціально-економічної ситуації в Україні. Підведено підсумок відносно глобалізації освітнього середовища та поступового наближення до освітнього європейського простору і зростання процесу освітнього міграційного процесу в інші країни.

The issue of changes in economic, social and political ties between different countries was pointed out, which was the driving force behind the changes in the sector of higher education, which is the subject of special attention of national governments. As the main tool of the educational space of Ukraine as a result of educational migration, it is proposed to systematize methodological approaches to the analysis of the processes of internationalization and academic mobility in higher education, both students and faculty.

The interconnectedness of the elements concerning the integration of the educational space of Ukraine into the European one is highlighted with the aim of returning educational migrants back to their homeland. The attention is paid to the systematization of methodological approaches in the analysis of the processes of internationalization and academic mobility in higher education. The statistical data of the scientific environment, as well as potential countries in the further development of scientific research and statistical data of educational migration of students to Western countries of Europe, USA, Canada and others are presented. Studied sociological research among Ukrainian students and scholars and concluded that when answering questions about the allocation of the most important region for their specialty — the words were voiced that, on the contrary, mobility poses a certain danger to the development of domestic scientific potential, since its growth may worsen socio-economic conditions. It is noted that the main goal of higher educational institutions of Ukraine and state authorities should be to ensure the competitiveness of national and regional educational systems with a strong material base.

The trend of intensification of educational migration to other countries regarding the socio-economic situation in Ukraine is noted. Summarized in relation to the globalization of the educational environment and the gradual approximation to the educational European space and the growth of the educational migration process in other countries.

Ключові слова: академічна мобільність, освітня міграція, вища освіта, освітній простір, інтелектуальні ресурси.

Key words: academic mobility, educational migration, higher education, educational space, intellectual resources.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розширення економічних, соціальних та політичних зв'язків між різними країнами стало рушійною силою змін у секторі вищої освіти, який є об'єктом особливої уваги національних урядів. Вищевикладені обставини сприяли диверсифікації вищої освіти, починаючи від навчання студентів, закінчуючи дослідженнями науковців та створенням різних технопарків, хабів, інноваційних проектів та ін. Таким чином, академічна мобільність серед студентів та працівників освіти, яку також слід характеризувати як освітню міграцію, може з часом перейти в стаціонарну, є одним з визначальних чинників розвитку не тільки освітнього сектору держави, а й країни в цілому.

Тому набуття вищою освітою ознак інтернаціоналізації є одним з аспектів, який займає провідну роль у державній політиці щодо інтеграції в міжнародний, міжкультурний та глобальний вимір. Основною метою освітньої міграції є підвищення професійних навичок, якщо це наукові працівники чи викладачі, якщо студенти, то отримання диплому європейського зразку та можливості отримати робоче місце з більшою заробітною платою або залишитись у країні, в якій здобувають вищу освіту. Однак для України освітня міграція також є одним з напрямів розвитку освітнього простору з метою досягнення основних позицій щодо лідерства в глобальному суспільному розвитку. Неналежні умови розвитку потенціалу інтелектуальних ресурсів спричиняють концентрацію в тих інституціях, де існують подальші перспективи.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Визначення теоретико-методичних підходів щодо транскордонної освіти, її розвитку було відображено у низці наукових міжнародних колективних видань як зарубіжними, так і вітчизняними вченими. Комплексними дослідженнями освітнього простору в глобальному вимірі у своїх дослідженнях займався Н. Варкиса (N. Varghese), опубліковані праці під егідою Міжнародного інституту планування освіти (International Institute for Educational Planning (IIEP)). Соціокультурні та економічні чинники в процесі академічної мобільності зазначено у публікаціях таких зарубіжних дослідників: Д. Кілліка (D. Killick), Д. Найта (J. Knight), Д. Дієдорфа (D. Deardorff), Х. Віта (H. Wit), Т. Адамса (T. Adams). Особливої уваги у своїх дослідженнях щодо академічної мобільності в Україні приділили: Є.А.Іванченко, А.В. Ржевська, М.Г. Яценко та інші.

Але варто зауважити, що державне управління процесом реформування вищих навчальних закладів в Україні відносно потенціалу Болонського процесу, є недостатньо окресленим у наукових публікаціях та вимагає подальшого дослідження. Проблематикою співробітництва між вищими навчальними закладами з метою формування концепції розвитку міжнародного співробітництва між освітніми закладами у своїх наукових дослідженнях висвітили такі українські вчені: В.Г. Кремень, М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, О.В. Співаковський, В.З. Гришак. Хоча тематика є досить обговорюваною, але її подальші кроки, що спричинили трансформацію в освітньому середовищі та зростання освітньої міграції, вимагають подальшого дослідження.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — визначити складові академічної мобільності серед українських студентів та висвітлити показники освітнього міграційного процесу в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Визначення основних процесів глобалізації в освітньому просторі України дає нам визначити наступні його прояви: 1) інтеграція національної освітньої системи до Європейського освітнього простору, де основним напрямом освітньої системи є наукові дослідження міжнародної діяльності, створення освітніх технопарків та хабів;

2) внаслідок глобалізації відносин та інтернаціоналізації освіти формуються нові культурні, духовні цінності, що в подальшому впливають на стратегію розробки подальшого розвитку освітнього простору європейської спільноти; 3) освітня міграція виступає одним з напрямів розвитку освітніх наукових та інших продуктів, що формуються під впливом міжнародних стандартів, документації та методологічних підходів.

Визначення взаємопов'язаних елементів щодо інтеграції освітнього простору України в Європейський є необхідною умовою у визначенні інструментів, для повернення освітніх мігрантів назад до батьківщини. У якості основного інструментарію освітнього простору України внаслідок освітньої міграції запропоновано систематизувати методологічні підходи до аналізу процесів інтернаціоналізації та академічної мобільності у вищій освіті як студентів, так і викладацького складу.

Сьогодні в Україні функціонує ціла мережа Національних контактних пунктів програми "Горизонт-2020", основною метою якої є надання інформації для дослідників для участі в міжнародних проектах. Згідно з ана-

літичними даними Міністерства освіти і науки України завдяки програмі "Горизонт 2020" українські вчені у 2016 році були учасниками "61 міжнародного консорціуму переможця, а їхня частка в бюджетах проектів перевищувала 11,5 млн євро" [6].

Також до планів Міністерства освіти і науки є членство в COST (європейська організація, створена для підтримки міжнародної кооперації в галузі науки і технологій). Однією з найвідоміших програм обміну в освітньому середовищі є програми: "Темпус" та "Еразмус+". За статистичними даними офісу Національного Еразмус+ протягом 1994—2014 років в Україні виділено грошей на 300 проектів програм "Темпус", серед яких 192 — спільних, 47 — структурних, 100 — індивідуальних грантів мобільності. Загальний обсяг фінансування за 20 років tempest в Україні становив 89 млн євро. Найбільш успішними проектами, що були реалізовані за підтримки Темпус: розробка Інтернет-порталу та е-платформи для дистанційного навчання; модернізація управління ВНЗ із використанням європейського та національного досвіду на базі аналізу інформаційних потоків за допомогою ІТ у Дніпропетровському національному університеті імені Олеся Гончара, Сумському державному університеті, Львівському національному університеті імені Івана Франка, Хмельницькому національному університеті, Національному гірничому університеті за участі Інституту телекомунікацій і глобального інформаційного простору НАН України; Центр інноваційних технологій в освіті в Національному університеті "Львівська політехніка"; запровадження сучасних інформаційних технологій у бібліотеках національних університетів Київського політехнічного інституту, Києво-Могилянської академії, Острозької академії та цілої низки інших ВНЗ [1].

За даними, що приведені на рисунку 1 відповіді респондентів НАН України на питання "Який регіон є важливим для вчених вашої спеціальності?" лунали й висловлення, що така мобільність на сьогодні становить певну небезпеку для розвитку відчизняного наукового потенціалу, адже, чим більше буде зростати академічна мобільність серед українських науковців та погіршуватися соціально-економічні умови, — найкращі висококваліфіковані кадри будуть переїжджати до інших країн, де в наявності є більш вигідні соціально-економічні та професійні умови.

Найбільшої актуальності серед науковців України набувають західноєвропейські країни США та Канади внаслідок економічного та інноваційного розвитку. Також спостерігається інтерес до таких країн, як Китай, Індія, Японія, що стають також центрами інновацій у світі.

Сприяння освітньої міграції зазначено у положеннях Болонського процесу, що впроваджує стандарти акомодатії та основні інструменти удосконалення освітнього середовища України відповідно європейським в

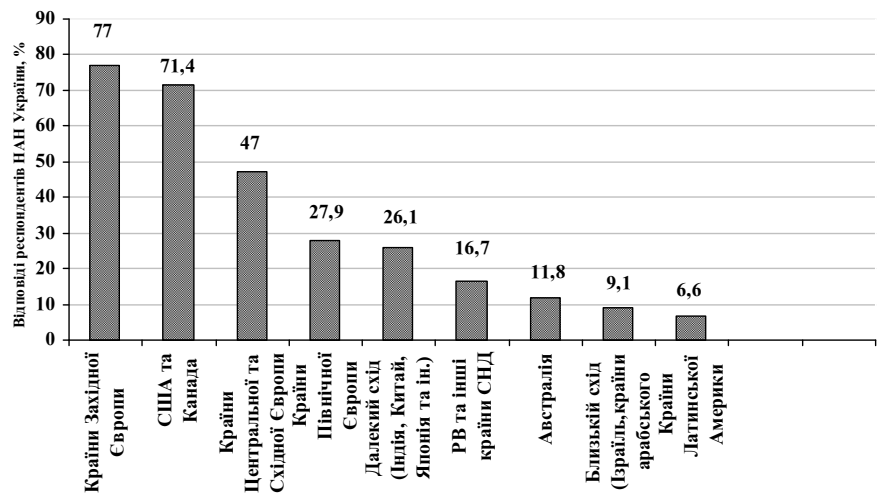

Рис. 1. Відповіді респондентів НАН України на питання "Який регіон є важливим для вчених вашої спеціальності, %"

таких напрямках: трансферно-накопичувальної системи (ЄКТС) та Додатка до диплома (Diploma Supplement); трансформація освітнього середовища України відносно той циклової системи (бакалавр, магістр, доктор філософії PhD). Варто зауважити, що важливим питанням щодо академічної мобільності Болонського процесу виступає інституційна спроможність вищих навчальних закладів приймати на власній території іноземних студентів та відправляти своїх студентів в навчальні заклади інших країн. Академічна мобільність, її принципи та інструменти мають керуватися міжнародними стандартами та правами, однак для її реалізація в освітньому просторі України головними принципами мають стати: створення освітнього середовища на рівні європейського, для того щоб уникнути переходу освітньої міграції в стаціонарну міграцію при обміні студентами та викладачами між вищими навчальними закладами країн Євро-союзу та України.

Тому визначення інструментарію академічної мобільності з метою сприяння розвитку національного освітнього простору невідривно пов'язано з державною політикою та стратегією розвитку вищої освіти. Аналізуючи національну стратегію розвитку освітнього середовища на 2012—2021 роки, визначено появу Установи міжнародного співробітництва й інтеграції національної освіти в міжнародний освітній простір, яка відповідатиме за укладання міжнародних договорів між різними ВНЗ країн Євро-союзу та України, проведення різних наукових стажувань, обмінів, розширення участі вищих навчальних закладів в різних міжнародних організаціях та програмах (Темпус, Еразмус Мундус, Жан Моне та інші), навчання іноземних студентів [2].

Для академічної мобільності, також, є характерним отримання паралельної освіти, нові професійні освітні стандарти, моніторинг якості освіти, рейтинги ВНЗ, оновлення змісту навчання; автоматизація навчального процесу та його управління — всі заходи спрямовані на здобуття студентами знань і навичок у вищому навчальному закладі країни для того щоб громадянин мав змогу адаптуватися до нових умов освітнього середовища іншої країни. Освітня міграція передбачає перетин кордону, але за умови отримання освіти. Існує два варіанти академічної мобільності: організована та індивідуаль-

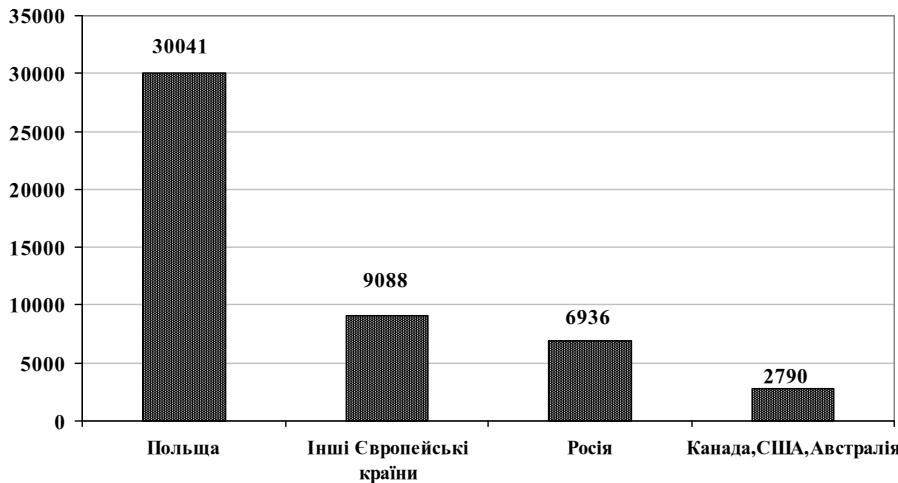

Рис. 2. Кількість українських студентів за кордоном 2015/2016 навчальному році

Джерело: [7].

на, а також відповідно до мети розрізняють горизонтальну мобільність та вертикальну мобільність студентів та викладацького складу.

Також до основних положень Болонської декларації, що сприяють академічній мобільності до Європи, слід віднести — студенти Європи мають право отримувати освіту різного ступеня, що визнається в Європі, а не тільки в окремому регіоні; надання гарантій вищих навчальних закладів щодо високого рівня кваліфікації ВНЗ для своїх студентів. Одним з негативних внутрішніх факторів щодо академічної мобільності в Україні є візовий режим, неоднозначність законодавчої бази в галузі освіти, поверхові освітні реформи, рівень життя в країнах ЄС та Україною є різним, внаслідок чого освітня міграція перетворюється на стаціонарний. Одним з чинників зниження можливості академічної мобільності є фінансова складова, більшість коштів, що виділяються українським студентам з метою отримання нових знань за кордоном здебільшого фінансуються за рахунок батьків, спонсорів або ж закордонних благодійних фондів, програм Посольств, міжнародних програм академічної мобільності (Fulbright, UGRAD, Erasmus+ та ін.); частка фінансування вищих навчальних закладів є вельми низькою порівняно з іншими. На жаль, вплив на міграційні настрої, зокрема на освітню міграцію, впли-

ває відсутність зв'язку між рівнем освіти та гідним доходом, у країнах Європи. Фахівці з вищою освітою на ринку праці займають 30—40 % [3; 5].

Перелік міжнародних програм (фондів) академічного обміну, що надають гранти для фінансування проведення наукових досліджень, участі у наукових конференціях, навчальних поїздок викладачів та аспірантів — Fulbright Faculty Development Program, Fulbright Scholar Program, Стипендіальна програма JFUND Scholarships на навчання в Японії, Конкурси в рамках програми Horizon 2020, Foundation (SNSF), Swiss National Science Foundation, Програма Erasmus+, Стипендії уряду Австрії

для проведення досліджень, Стипендіальна програма DAAD, Стипендія "the Millennium Development Scholarship", Програма обміну лідерів Global Change Leaders Program, Austrian Science Fund [4].

Також одним з чинників інтенсифікації освітньої міграції до інших країн є соціально-економічна ситуація в Україні через спад промисловості, стару інфраструктуру, відсутність роботи для працездатного населення та низький рівень забезпечення наукових розробок. Згідно з даними Державної служби статистики України, тільки у 2016 році чисельність населення України зменшилась на 176 тис. осіб, а за інформацією Державної прикордонної служби з України виїхало 2,165 млн осіб. Згідно з дослідженнями статистичних даних основна проблема еміграції українських громадян є достатньо високий рівень освіти та професійного досвіду який в подальшому складно використати в Україні [6].

Чисельність українських студентів за кордоном в іноземних університетах станом на 2015/2016 навчальний рік становила 66 668 осіб. Найбільш актуальними напрямками освітньої міграції є такі країни, як Польща, Німеччина, Росія, Канада, Італія, Чехія, США, Іспанія, Австрія, Франція та Угорщина. Міграційний процес у контексті освітньої міграції з 2009 по 2016 роки склав 176 %. Кількість українських студентів за 2 роки в природі складає майже 20 % або ж 10 934 осіб, найбільший приріст українських студентів за кордоном — у польських університетах. Статистичні дані (кількість українських студентів за кордоном зростає) по українським студентам за кордоном у 2015/2016 навчальному році: Греція — 326, Білорусь — 290, Латвія — 233, Естонія — 230, Румунія — 246, Бельгія — 194, Фінляндія — 184, значно більшими цифрами, щодо освітніх мігрантів є в таких країнах як Польща — 30 041, Німеччина — 9 088, Канада — 2 790, Чехія — 2 395.

Якщо визначити глобальну популяцію українських студентів, то значна частка їх знаходиться в польських ВНЗ (рис. 2). Також українці поступово виходять у лідери щодо

Таблиця 1. Кількість українських студентів за кордоном у 2015/2016 навчальному році

Країна	Кількість	Країна	Кількість	Країна	Кількість
Польща	30041	Австрія	1607	Греція	326
Німеччина	9088	Франція	1348	Білорусь	290
Росія	6936	Угорщина	1026	Латвія	233
Канада	2790	Великобританія	820	Естонія	230
Чехія	2395	Словаччина	683	Румунія	246
Італія	2348	Болгарія	561	Бельгія	194
США	1680	Туреччина	464	Фінляндія	184
Іспанія	1612	Литва	361	Австралія	164

Джерело: побудовано на підставі [7].

навчання вищих навчальних закладах Словаччини. Кількість українських студентів, що вчилися у 2016/2017 на програмах повного циклу, становить 33 370 осіб.

Невтішні показники є також для української науки — посилюється освітня міграція громадян з чинними ступенями на PhD-програмах. Варто зауважити, що в таких країнах, як Швейцарія та Чехія кількість українців, які отримують PhD, збільшилась удвічі за останні вісім років, Німеччина на 20 % збільшила кількість українських аспірантів на 2016/2017 навчальний рік [7].

ВИСНОВОК

Академічна мобільність в Україні стала одним з засобів стаціонарної міграції, хоча вона також є дієвим інструментом вдосконалення освітнього середовища в Україні. Внаслідок глобалізації освітнього середовища та поступового наближення до освітнього європейського простору все більше освітян мігрують до країн Євро-союзу. Тому головною метою вищих навчальних закладів України та державних органів влади має бути забезпечення конкурентоспроможності національних та регіональних освітніх систем із сильною матеріальною базою. Академічна мобільність виступає індикатором міграційних процесів у країні та оцінки вищої освіти, зокрема її конкурентоспроможності відносно інших систем вищої освіти. Запровадження нових інструментів дослідження процесів інтернаціоналізації освітнього простору в Україні та соціально-економічних складових також є одним з перспективних напрямів наукових досліджень.

Література:

1. Гринькевич, О.С. Аналіз і моделювання процесів інтернаціоналізації вищої освіти у контексті інноваційного розвитку / О.С. Гринькевич, Н.П. Лутчин // Маркетинг і менеджмент інновацій. — 2017. — № 3. — С. 314—325. — DOI: 10.21272/mmi.2017.3-29
2. Карапетян А. О. Підвищення академічної мобільності як стратегічне завдання державної політики в сфері освіти / А. О. Карапетян // Аспекти публічного управління. — 2015. — № 1-2. — С. 48—55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup_2015_1-2_8
3. Федорова І. І. Академічна мобільність українських студентів сучасного освітнього простору / І. І. Федорова, Я. В. Трофименко // Вісник НТУУ "КПІ". Філософія. Психологія. Педагогіка: збірник наукових праць. — 2012. — № 2 (35). — С. 139—144. — Бібліогр.: 15 назв.
4. Перелік міжнародних програм (фондів), що надають гранти для фінансування проведення наукових досліджень, участі у наукових конференціях, навчальних поїздок викладачів та аспірантів. — 2018. URL: <http://academy.gov.ua/pages/dop/36/files/4eba5150-579f-4ecd-bf2a-edbad7750f8a.pdf>
5. Бережна С. В. Академічна мобільність студентів як умова здобуття якісної освіти (на прикладі історичного факультету ХНПУ імені Г.С. Сковороди) / С.В. Бережна // Актуальні проблеми методики навчання історії, правознавства та суспільствознавчих дисциплін: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, Вітебський держ. ун-т ім. П.М. Машерова: іст. ф-т, Кіровоград. держ. пед. ун-т

ім. В. Винниченка, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка; [упоряд. Г.Г. Яковенко]. — Харків: ХНПУ, 2016. — Вип. 8. — С. 7—11.

6. Жабін С. Молоді науковці: соціальний стан та умови праці в Національній академії наук України / С. Жабін, О. Казьміна. — 2017. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1421>

7. Стадний Є. Українські студенти за кордоном: факти та стереотипи / Єгор Стадний. — 2017. URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainski-studenty-za-kordonom-fakty-ta-stereotypy>

8. Жабін С. Міграційні наміри молодих учених НАН України: за даними соціологічного опитування 2017 року / С. Жабін, О. Казьміна, О. Василук. — 2017. URL: <https://commons.com.ua/uk/migracijni-namiri-molodih-uchenih/>

References:

1. Hryn'kevych, O.S. (2017), "Analysis and modeling of processes of internationalization of higher education in the context of innovation development", *Marketing i menedzhment innovatsij*, vol. 3, pp. 314—325.
2. Karapetian, A.O. (2015), "Increase of academic mobility as a strategic task of the state policy in the field of education", *Aspekty publichnoho upravlinnia*, vol. 1—2, pp. 48—55.
3. Fedorova, I.I. (2012), "Academic mobility of Ukrainian students of modern educational space", *Visnyk NTUU "KPI". Filosofiia. Psykholohiia. Pedahohika: zbirnyk naukovykh prats'*, vol. 2 (35), pp. 139—144.
4. National Academy for Public Administration under the President of Ukraine (2018), "List of international programs (funds) that provide grants for research funding, participation in scientific conferences, study visits for teachers and post-graduate students", available at: <http://academy.gov.ua/pages/dop/36/files/4eba5150-579f-4ecd-bf2a-edbad7750f8a.pdf> (Accessed 20 Jan 2019).
5. Berezhna, S.V. (2016), "Academic mobility of students as a condition for obtaining quality education (for example, the historical faculty of the National Technical University named after G. S. Skovoroda)", *Aktual'ni problemy metodyky navchannia istorii, pravoznavstva ta suspil'stvoznachnykh dystsyplin: materialy VIII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Actual problems of the methodology of teaching history, jurisprudence and social sciences disciplines: materials of the VIII International scientific and practical conference], *KhNPU, Kharkiv, Ukraine*, vol. 8, pp. 7—11.
6. Zhabin, S. (2017), "Young Scientists: Social Status and Working Conditions at the National Academy of Sciences of Ukraine", available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/1421> (Accessed 20 Jan 2019).
7. Stadnyj, Ye. (2017), "Ukrainian Students Abroad: Facts and Stereotypes", available at: <https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainski-studenty-za-kordonom-fakty-ta-stereotypy> (Accessed 20 Jan 2019).
8. Zhabin, S. (2017), "Migration intentions of young scientists of the National Academy of Sciences of Ukraine: according to the 2017 poll", available at: <https://commons.com.ua/uk/migracijni-namiri-molodih-uchenih/> (Accessed 20 Jan 2019).

Стаття надійшла до редакції 24.01.2019 р.